

Fantezi Edebiyat ve Hicvin Kesişim Noktası Olarak Terry Pratchett'in Disk Dünya Romanları

Terry Pratchett's Discworld Novels as Intersection Point of Fantasy Literature and Satire

Öğr. Gör. Emrah Özbay

Atıf/©: Özbay, Emrah (2020). Fantezi Edebiyat ve Hicvin Kesişim Noktası Olarak Terry Pratchett'in Disk Dünya Romanları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 1, ss.31-41

Citation/©: Özbay, Emrah (2020). Terry Pratchett's Discworld Novels as Intersection Point of Fantasy Literature and Satire, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp.31-41

Notlar/Notes

Bu makalenin bir bölümü Ankara Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi Seda Pekşen danışmanlığında yürütülen "Satire in Fantasy Literature: Terry Pratchett's Discworld Series" başlıklı doktora tezinden alınarak geliştirilmiştir.

DOI:

10.46790/erzisosbil.734269

Orcid:

0000-0002-3051-8527

Emrah ÖZBAY

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Erzincan
eozybay@erzincan.edu.tr

Makale Türü-Article Type

Research/Araştırma

Geliş Tarihi-Received

08.05.2020

Kabul Tarihi-Accepted

05.06.2020

Sayfa-Pages

31-41

Öz:

Fantezi edebiyatı yakın zamana kadar edebiyat çalışmalarında hak ettiği değeri görememiştir ancak bu türle ilgilenen okuyucuların sayısındaki hızlı artış sayesinde büyük önem kazanmıştır. Eserleri hicivsel fantezi olarak kabul edilen Terry Pratchett, 21. yüzyılın en ünlü ve başarılı fantezi edebiyatı yazarları arasındadır. Kırk bir romanı kapsayan Disk Dünya Serisi, onu dünya çapında dikkat çeken bir edebi figür haline getirmiştir. Pratchett, gerçek dünyanın sosyal ve politik meseleleriyle ilgilenir ve romanlarında fantezi ve hiciv unsurlarını ustalıkla harmanlar. Bu makalenin amacı, Pratchett'in, gerçek dünyanın sosyal ve siyasi konularını fantezi edebiyatı unsurlarını kullanarak kendi yarattığı Disk Dünya evreninde nasıl hicvettiğini incelemek ve Disk Dünya Serisi'ne ilişkin genel bir perspektif sunmaktır. Bu amaçla, Disk Dünya Serisi'nden seçilen romanlardan bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Fantezi Edebiyat, Disk Dünya Serisi, Hiciv*

Abstract:

Fantasy literature has been ignored in literary studies until recently, but it has gained much importance thanks to the increase in the number of readers who are interested in this genre. Terry Pratchett, whose works are regarded as satirical fantasy, is among the most famous and successful fantasy literature writers of the 21st century. His Discworld Series, which encompasses forty-one novels, made him an outstanding literary figure throughout the world. Pratchett deals with serious social and political issues of the real world and he skillfully blends elements of fantasy and satire in his novels. The aim of this paper is to scrutinize the way Pratchett satirizes the social and political topics of the real world in his Discworld universe by using the elements of fantasy and to provide a general perspective regarding the Discworld Series. To this end, selected novels from the Discworld series are to be referred.

Keywords: *Fantasy Literature, Discworld Series, Satire*

1. FANTEZİ EDEBİYATI VE TERRY PRATCHETT

Fantezi edebiyatı yakın zamana kadar edebiyat çalışmalarında ihmal edilmiş ve çoğunlukla çocuk edebiyatı kategorisinde incelenmiştir. Bununla birlikte, fantezi edebiyatına ilgi duyan insan sayısındaki hızlı artış, bu konudaki edebiyat çalışmalarının fitilini ateşlemiştir. Fantezi edebiyatın tanımı konusunda fikir birliği olmadığı eleştirmenler tarafından genel olarak kabul edilmektedir. Fantezi edebiyatı için önemli bir kaynak olarak kabul edilen *Fantasy: Liberation of Imagination* adlı eserinde Richard Mathews, fantezi edebiyatını “mucize, gizem ya da sihir çağrıştıran bir tür kurgu – içinde yaşadığımız sıradan, maddi, rasyonel olarak öngörülebilir dünyanın ötesinde bir olasılık duygusu” olarak tanımlamaktadır (1). Philip Martin ise fantezi edebiyatı şöyle açıklar: “Fantezi, özgün yaratıklarla, sihir kurallarıyla ve çevremizde gördüğümüz gerçek dünyadan oldukça farklı yerlerle dolu, en yüksek derecede yaratıcı bir dünya oluşturur (21). Bu noktada fantastik ve fantezi terimlerini açıklığa kavuşturmak yerinde olacaktır. Fantastik unsurlar korku ve hayalet hikâyeleri gibi birçok farklı edebi türün bölümlerinde bulunabilir. Ancak fantezi edebiyatı daha bütüncül bir biçime sahiptir. Gerçek hayatta gerçekleşemeyen veya bilimsel gerçeklerle açıklanamayacak olaylardan oluşan bir türdür ve anlatılan hikâye alternatif/ikincil dünyalarda geçer ve büyücüler, canavarlar, ejderhalar veya süper kahramanlar gibi büyülü, doğüstü veya diğer hayali unsurların etrafında toplanır. Terry Pratchett’ın da dediği gibi “fantezi edebiyatın iyi olanları sizi bir yere götürür. Onlar sizi dünyayı görebileceğiniz yeni bir yere götürürler” (2014: 108).

Tüm edebi eserler yazarın hayal gücüne bağlıdır, bununla birlikte fantezi edebiyatı eserleri diğer türlerden daha fazla hayali unsur içerir. 25 Ocak 2013'teki röportajında Terry Pratchett olarak bilinen Sir Terrence David John Pratchett, “Bizi insan yapan şey zekamız değil hayal gücümüzdür” diyerek hayal gücünün önemini vurgulamıştır. Bugün Pratchett, modern fantezi edebiyatının öncülerinden biri olarak görülmektedir ve onun edebi kariyeri ilk romanı olan *Halı Halkı'nın (The Carpet People)* 1971'de yayınlanmasıyla başlamıştır. Ancak Pratchett’ı bugün sahip olduğu üne ve başarıya taşıyan 1983 yılında yayınlanan ve Disk Dünya Serisi’nin ilk romanı olan *Büyünün Rengi’dir (The Color of Magic)*. Disk Dünya Serisi’nde olaylar Pratchett’ın kendi yarattığı evrende yüzen devasa bir kaplumbağanın sırtındaki dört filin üzerinde duran disk şeklindeki bir dünyada geçmektedir. Büyücüler, cadılar, normal insanlar, troller, ejderhalar, çeşitli hayvanlar ve diğer başka doğüstü varlıklar bu dünyanın kendi gerçekliğinin bir parçası olarak bulunmaktadır. Disk Dünya’nın kendine ait inanışları, çok sayıda tanrısı, mitolojisi, kahramanları ve folkloru mevcuttur ve bu unsurların tümü Pratchett’ın Jacqueline Simpson ile ortak olarak yazdığı *Disk Dünya Folkloru (The Folklore of Discworld)* adlı eserde detaylı olarak anlatılmaktadır. Pratchett kendi hayal gücüyle kurduğu bu evrende insanlara yabancı gelmeyen onların gerçek dünyasıyla ilişkilendirilebilecek hikâyeler anlatmaktadır, yani okuru gerçek dünyadaki olup bitenleri daha farklı bir bakış açısıyla görebileceği kendi dünyasına davet etmektedir ve bunun sebebinde şöyle açıklar: “Belki de bu dünyayı anlamının iyi bir yolu ona başka bir dünyadan bakmaktır” (2014:120). Pratchett 2015 yılında hayata gözlerini kapatmadan önce Disk Dünya Serisine ait 41 romanı tamamlamıştır. Pratchett’ın İngiltere’deki popülerliğini Andrew Butler şöyle anlatır: “İngiltere’de satılan tüm kitapların% 10’unun fantezi olduğu tahmin ediliyor. Ve bu fantezinin %10’u Pratchett tarafından yazılmıştır. Yani geneline bakacak olursak: İngiltere’de satılan tüm kitapların % 1’i Pratchett tarafından yazılmıştır” (7).

Disk Dünya Serisi’ne ait kitapların sayısı arttıkça Pratchett’ın edebi tarzı da buna paralel olarak olumlu yönde gelişme göstermiştir. Disk Dünya Serisi’nin ilk kitapları daha çok parodiler olarak görülürken, serinin sonraki romanlarında Pratchett sosyal ve siyasi sorunları

romanlarında ele alıp onları kendine ait mizah anlayışıyla hicvetmeye başlar. Hanes'in açıkladığı gibi: "İlk Disk Dünya romanları neredeyse tamamen fantezi türünde yazılmış basit parodilerdir, ancak Disk Dünya romanları hakkındaki şaşırtıcı ve harika olan şey, onların sadece fantezi, parodi veya başka bir şey olarak kalmamalarıdır" (286). Hanes'in da altını çizdiği üzere Pratchett edebi tarzını geliştirmeye devam etmiş ve romanlarında daha ciddi konuları kendine özgü mizahi ve eleştirel bakış açısıyla ele almaya başlamıştır.

Genel inanın aksine, fantezi edebiyatı sadece önemsiz veya çocuksu konulara odaklanmaz. Alternatif bir dünyada ciddi sorunlarla başa çıkmak yazarlara kendi görüşlerini okuyucularla paylaşmaları için daha fazla özgürlük ve rahatlık verir. Benzer şekilde Haberkorn, Pratchett'in romanlarındaki fantezi edebiyatının bu işlevini şöyle vurgular: "Romanları gerçek dünya ile ilişkilidir ve gerçek dünya hakkında söylenecek ciddi şeylere sahiptir. Pratchett bunları mizah ve fanteziye rağmen değil, onların aracılığıyla ve onlar üzerinden yapmaktadır" (138).

Pratchett'in kendisini diğer fantezi edebiyat yazarlarından farklı kılan özelliği bu edebi türe getirdiği değişimdir. Pratchett fantezi edebiyat sahnesinde bulunmadan önce, fantezi edebiyat çok popüler değildi ve *Yüzüklerin Efendisi* ile *Narnia Günlükleri* gibi ciddi ve destansı hikâyelerle doluydu. İnsanlığı kurtarmak ile iyilik ve kötülük arasındaki kanlı savaşlar fantezi edebiyatının baskın konularıydı. Pratchett, *Büyünün Rengi* ile fantezi edebiyata ait hem bu geleneksel tarzı hem de içeriği değiştirdi. Pratchett'in eserleri kendinden önceki yazılan eserlerin aksine bu şekilde ölüm kalım maceraları içermemektedir. O, mizahi fantezi edebiyatının olmazsa olmazı haline getirir ve daha çok insanları hem güldüren hem de onların gerçek dünyadaki yaşadıkları sorunlarla özdeşleştirebilecekleri konuları hicivli bir dille anlatır. Bunun yanı sıra Pratchett, folklorik unsurları, popüler kültür, mitoloji ve tarihsel öğeleri de romanlarında sıkça kullanmaktadır; Pratchett'in romanları canavarlar, ejderhalar ve doğaüstü olaylarla doludur. Pratchett folklorik ve efsanevi unsurları bir arada kullanarak okurların romanlarına daha kolay içsel bağlar kurmasını sağlamıştır.

Pratchett'in romanlarında parodilerle çok sık karşılaşılır. Parodileri belirli bir metni hedef alır ve mizah ve abartı ile parodilerini oluşturur, yani kendi yazdığı metin ile referansların yapıldığı diğer metin arasında bir tutarsızlık ortaya çıkar. Pratchett'in anlatı sesi son derece hicivli ve aynı zamanda alaycıdır, karakterleri mükemmel savaşçılar, krallar veya şövalyeler değildir, onlar başarısız bir sihirbaz, turist, aktör, genç bir firavun, sevimli bir cadı veya kaplumbağa olarak karşımıza çıkarlar. Başka bir deyişle, Pratchett'in karakterleri modern ve fantastik olanın iyi bir karışımıdır. Pratchett, romanlarını eğitim, adalet, siyaset, yolsuzluk, cinsiyet rolleri, inanışlar ve çalışan hakları gibi modern toplumla ilgili ciddi sorunları sorgulama aracı olarak kullanmaktadır. Pratchett'in romanları, fantezi edebiyatının bu sorunlu meseleleri ele almak için nasıl kullanılabileceğini gösteren en iyi örnekler arasındadır. Pratchett, kurgunun gerçek hayatta yaşanan sosyal sorunların sosyal ve psikolojik bir temsili olabileceğini ve bu sorunlara ışık tutmak için hicvin nasıl kullanılabileceğini göstermektedir.

2. HİCİV VE PRATCHETT'İN DİSK DÜNYA SERİSİ

Edebiyat yaşamın bir yansımasıdır. Yazarlar bir taraftan hayata ilişkin hikâyeler anlatırken bir taraftan da hem onu anlamaya hem de eleştirmeye çalışırlar. Onlar insanlık için yanlış gördüklerini eleştirme ve eserlerini toplumun aynası olarak kullanma eğilimindedirler. Hiciv, eleştiri için en yaygın kullanılan yöntemlerden biridir. Edebiyatta hicivi tanımlamak kolay değildir ve Alastair Fowler tarafından belirtildiği gibi bazen kör bir nokta olarak düşünülür: “Hiciv, taksonomi için en sorunlu türdür, çünkü hiçbir zaman tek bir türe karşılık gelmemiştir. Herhangi bir dış form alabilir ve çok uzun zamandır bu böyle devam ediyor” (110). Benzer şekilde, Charles A. Knight da hicvi tanımlama güçlüğünden bahseder: “Hiciv, herkesin kabul ettiği gibi, diğer biçimleri parodi yoluyla taklit eden veya bu taklidi referans ve yargı noktalarını sabitleme yolu olarak kullanan parazitik bir formdur” (203). Hiciv, alay etme yoluyla insanların yanlışlarını tasvir eder. Highet’a göre, hicivciler iki temel yaklaşım kullanabilirler; insanları kör ve aptal görürler ve hiciv gerçeği bir gülümsemeyle söyler ve onların en kötü suçları olan cehaletlerini iyileştirmek ister ya da hicivciler insanları kötü ve aşağılık görür ve onları cezalandırmak ve yok etmek ister (235). Hicivlerde çoğunlukla ironi kullanılır ve Haberkorn'un da özetlediği gibi hicivleri kullanırken ironi, “ya önemsiz bir konu hakkında büyük, yüce ve genel olarak ciddi bir şekilde konuşur ya da büyük ve önemli bir konuya önemsizmiş gibi davranır” (147).

Edebiyatta hiciv güçlü bir formdur ve insan davranışındaki ve genel olarak toplumdaki yanlışlara ve eksikliklere işaret eder. Matz, hiciv'i şu şekilde tanımlar: “Hiciv, insan yaşamının bir parçasını izole etmek ve onu alay konusu olarak tutmak için vardır” (ix). Ayrıca, Kernan hicivin konu edindiği akılsızlığın altını çizer ve şunu söyler: “Hicivi yaratan şey hicivcinin zehri değil dünyanın akılsızlığıdır” (4). Buna ek olarak, Feinberg bu terimi aşına olunanın bozulması olarak ele alır. Feinberg’e göre hiciv “aşına olunanın oynak eleştirel bir çarpıtmasıdır” (86). Bu tanımlardan gülünçlük, aptallık ve aşinalığın çarpıtılmasının hicvin önemli özellikleri arasında olduğu anlaşılabilir. Dahası, yazarları eleştiri suçundan koruma becerisi onu yazarlar arasında popüler kılmaktadır çünkü doğrudan yapılan bir eleştiri çok tepki çekebilirken, hiciv üstü kapalı bir eleştiri olduğu için yazarların doğrudan hedef alınmasının önüne geçer. Hiciv aynı zamanda edebiyatın en unutulmaz ve özgün biçimlerinden biridir. Horace, Molière, Jonathan Swift, Alexander Pope ve Johan Wolfgang von Goethe gibi edebi dünyada birçok büyük usta tarafından kullanılmıştır. Klişelerden ve edebiyat geleneklerinden kaçınır. Hiciv gerçekçi, şok edici, komik ve günceldir. Griffin'in tanımladığı gibi: “Hiciv, sorunlu, açık uçlu, denemeci, gerek tarihle olan ilişkisinde gerekse kendi içinde belirsiz olan politik etkidir, resmi kısıtlamalara karşı dirençlidir, cevap vermekten daha fazla soru sormaya eğilimlidir” (Griffin, 1994:5). Hicivsel bir çalışmanın amacı, bir kötülüğe ya da akılsızlığa saldırmaktır ve bunu başarmak için zekâ ve alay kullanılır.

Fantezi edebiyat ve hiciv arasındaki ilişkiden bahsederken, Rayment fantezinin siyasi mesajlar vermek için kullanılmasına değinerek şulöyle der: “Onlar (fantezi yazarları) gerçek dünyaya ait siyasi meseleleri fantezi dünyasında benzetme, alegori ve hiciv yoluyla değiştirirler. Bu metaforik bir okumadır bir başka deyişle okunan şey aslında başka bir şeyi temsil etmektedir.” (18). Pratchett'ı tam bu noktada, yani fantezi edebiyat ve hicvin kesiştiği noktada, ele almak uygun olacaktır. Pratchett'ın romanları da siyasi mesajlar barındırır ve romanlarında devlet kurumlarına olan güven eksikliğini göstermeyi amaçlamaktadır. Pratchett, büyük ölçüde görmezden gelinen ve bazen kaçıncı ve çocuksu olarak alay edilen fantezinin, politik olma ve modern toplumun ciddi meselelerini sorgulama potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Pratchett'ın romanları tamamen politik veya radikal olarak kategorize edilemez. Bununla birlikte, okuyucularını politik olarak rahatsız etme yeteneği

dikkat çekicidir. Başka bir deyişle, Pratchett'ın amacı okuyucularının politik görüşünü şekillendirmek değildir; o insanların buldukları toplumlara ait olan kurumları yeniden sorgulamalarına ve günlük yaşamlarında doğru veya onaylanmış görünen konulara, durumlara ve davranışlara eleştirel bir gözle yeniden bakmalarına yardımcı olmayı istemektedir. Pratchett'ın hicvini yalnızca siyasette sınırlamak yanlış olur; O, ayrıca toplumu da hicveder ve siyasetçilerin yanı sıra bir ülkenin sakinlerinin de o ülkenin yönetimindeki herhangi bir bozulmadan sorumlu olduğunun altını çizer.

Pratchett'ın fantezi edebiyatı ürünleri olan romanlarında hicvi nasıl ustalıkla kullandığını anlamak için, Disk Dünya serisinde seçilen romanlarına bakmak uygun olacaktır. *Muhafızlar! Muhafızlar!* adlı romanında Pratchett ironik bir dille devlet kurumlarını eleştirmektedir. Göreve yeni başlayan Carrot adındaki polis memuru, Ankh-Morpork şehri kanunlarını okur ve görevini bu kanunlar çerçevesinde ifa etmek ister. Ancak Carrot'ın bu çabası başını belaya sokar çünkü ilk bakışta yanlış ve kanun dışı olarak görülen olaylar ve durumlar artık normal karşılanmaya başlanmıştır. Carrot, Hırsızlar Loncası'nın başkanı olan Urdo van Pew'i hırsızlık yaptığı için tutuklar. Van Pew diğer muhafızlar tarafından serbest bırakılır ve yaşadığı durumu şikayet etmek için doğrudan şehrin lideri olan Lord Patrician'ın yanına gider ve ona şöyle der: "Bu şekilde aşağılanmak! Sıradan bir suçlu gibi! Sizden tam bir özür bekliyorum! Benim korumam gereken bir pozisyonum var (2001:42). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Pratchett ironi içinde ironi yapar. İlk ironi hırsızların bir loncası ve başkanının olmasıdır, ikincisi ise bu hırsızı yakalamak kanunlara göre doğru olsa da şehrin yazılı olmayan kurallarına göre çok büyük bir hata hatta aşağılamadır. Hırsızlar Loncasının başkanı toplumda yüksek bir konuma sahiptir, sıradan bir suçlu olmadığının vurgusunu yaparak yetkililerin ondan özür dilemesini beklemektedir. Pratchett gerçek hayatta suç işleyen ancak yüksek konumdaki insanlarla olan yakın ilişkileriyle yargılanmadan bu suçlardan kurtulan insanlara atıfta bulunmaktadır. Pratchett gerçek dünyada yasal ve ahlaki olmayan bir durumu Disk Dünya'da normal bir durum olarak ele almaktadır. Dahası, Ankh-Morpork şehri genel sekreteri Wonse, polis gücünün amiri olan Vimes'ı çağırıp sinirli bir şekilde şöyle der "Görünen o ki adamlarından birisi Hırsızlar Loncası'nın başkanını tutuklamış" (2001:47). Wonse'un söyledikleri karşısında Vimes'in tepkisi şöyle resmedilir: "Vimes bir süre sarsıldı, odaklanmaya çalıştı ama yapamadı, bu tür bir durumu duymaya hiç hazır değildi ve derhal özür diledi" (2001:47). Wonse ve Vimes arasındaki bu ironik diyalog Disk Dünya'da lonca başkanının tutuklamasının ne kadar büyük bir hata olduğunun altını çizmektedir. Vimes ne diyeceğini bilemez halde Wonse'a şöyle der: "Ama... ama biz bu şekilde çalışmayız, gidip de Hırsızlar Loncasının başkanını tutuklamayız" (2001:48). Dahası Vimes karakola geri döndüğünde diğer polis Çavuş Colon'a da Carrot'ın hırsızlar Loncasının başkanının tutukladığını söyler ve şöyle devam eder: "Onu bulup bir an önce sokaklardan çekmeliyiz yoksa bir sonraki sefere de Katiller Loncasının başkanını cinayet işlediği için tutuklamaya kalkar" (2001:54). Tüm bu ironik cümlelerde Pratchett, bir devlet kurumundaki herhangi bir sorunun veya çürümenin tek bir adamın hatası olamayacağı gerçeğinin altını çizmektedir. Pratchett böylesi bir durumun üst makamdaki kişilerle başlayan ve görevli birçok insanın hatalarıyla devam eden bir durum olduğunu ifade eder. Ankh-Morpork yasalarına göre normal görünen Carrot'un eylemi, şehirde mutlak güç sahibi olan Lord Vetinari'den, şehirde sıradan bir muhafız olan Çavuş Colon'a kadar herkesi şaşırtıp rahatsız eder. Pratchett, ülkedeki bir bozulmanın toplumun tepesinden başlayıp alt sınıflara kadar ulaştığına işaret etmektedir.

Disk Dünya Serisi'ne ait bir başka roman olan *Piramitler*'de Pratchett dini inanışların siyasiler tarafından kendi pozisyonlarını korumak adına istismar edilmesini eleştirmektedir.

Bu eleştirilerde Pratchett özel olarak hiçbir dini hedef almaz, o dini inanışları bir bütün olarak görüp onların siyasete malzeme edilmesini eleştirmektedir. *Piramitler*'de Pratchett Djelibeybi adında bir şehri tasvir eder, bu şehir ilk bakışta bir firavun ailesi tarafından yönetiliyormuş gibi görünse de aslında başrahip başa geçen firavunları manipüle ederek şehrin yönetimini kendi kontrolü altında tutmaktadır. Bu şehirde yapılan seçimlerde birkaç kişi hariç herkesin oy kullanabileceği söylenir ve oy hakkı bulunmayanlar şöyle sıralanır: “Tabi ki kadınlar. Ve çocuklar. Ve suçlular. Ve köleler. Ve aptal insanlar. Ve yabancı diyarlardan gelmiş insanlar. Ve şey, çeşitli sebeplerden dolayı beğenilmeyen insanlar. Ve pek çok başka insan. Ama onlar dışında herkesin bir oyu var. Çok aydınlanmış bir uygarlık” (1996a:230). Bu açıklamadan seçimlerde sadece toplumun üst katmanında yer alan erkeklerin oy kullanabileceği anlaşılmaktadır, bu eleştirel durumu daha ironik yapan şey ise Pratchett’in böyle bir düzene sahip olan yeri kendi hiciv anlayışına uygun olarak ‘aydınlanmış bir uygarlık’ olarak nitelendirmesidir.

Pratchett *İlginç Zamanlar* adlı Disk Dünya romanında bir taraftan baskıcı zalim yönetimleri eleştirirken diğer taraftan da planlanan karşı devrimi eleştirir, daha önce de belirtildiği üzere Pratchett romanlarında okuyucularına siyasi yönlendirmeler yapmamayı tercih eder. Bu eleştiriye ise devrimin yapılacağı ülke olan Yasak Şehir’e büyü ile gönderilen bir sihirbazı (Rincewind) kullanarak yapmak Pratchett’in fantezi edebiyat unsurları ile hicivi ustaca harmanlamasının bir örneğidir. Rincewind, Butterfly adlı devrim grubu üyesine uğruna ölünecek bir dava olmadığını çünkü sadece bir hayatı olduğunu söylediğinde, Butterfly şöyle devam eder: “O zaman biz de köylüler için savaşırız [...] Onlar artık Yasak Şehrin zalim ve kaprisli isteklerine maruz kalmayacaklar (1997:207). Ancak bu heyecanlı açıklamadan sonra Butterfly köylülere kendilerine yönetme sorumluluğunu verilmeyeceğini ve onların Halkların Komitesi tarafından yönetileceğini söyler, bunun sebebini de şöyle açıklar: “Köylüler okuma yazma bilmezler” (1997:208). Butterfly’nin açıklaması kendi içinde bir ikilem barındırmaktadır, bir yandan köylülerin özgürlüğünden bahsederken, diğer yandan da köylülerin yeni kurulacak bir komite tarafından yönetileceğini dile getirir. Rincewind verdiği cevapla Butterfly’nin görüşündeki köylüler ve devrim ile ilgili düşüncelerini eleştirerek kalıcı çözümlerden bahseder: “Okuma yazma bilen insanlar okuma yazma bilmeyen insanlar adına kavga etmeye başladığında ortaya yeni bir tür ahmaklık çıkar. Eğer onlara yardım etmek istiyorsan, büyük bir kütüphane ya da benzeri bir yapı inşa et ve kapısını açık bırak” (1997:209). Rincewind’in sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Pratchett devrim hareketlerinin faydasızlığını anlatırken onların kalıcı bir çözüm olmayacağını altını çizer. Bu tür çabaları eleştiren Pratchett, çözümün ise insanların yaşam koşullarını her anlamda iyileştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Pratchett bahsi geçen devrim karşı-devrim kısır döngüsü yerine, insanlara gerekli eğitimin verilmesiyle beraber onların kendi hayatlarına kendilerinin karar verebileceklerini dile getirmektedir.

Hareketli Resimler adlı bir diğer Disk Dünya romanında, Pratchett Holy Wood adlı bir şehirde geçenleri anlatır ve isminden de anlaşılacağı üzere hedefinde Hollywood vardır, ancak onun mesajlarını ve eleştirilerini gerektiği şekilde anlamak için onları medya ana başlığı altında incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Pratchett medyanın toplum üzerinde yıkıcı etkisini hicveder. Fantezi edebiyatı türünde yazılmış bir romanda bütün eleştiriye insan karakterler üzerinden ele almak romanını fantastik ruhuna çok uygun olmayabilir, haliyle Pratchett medyanın yıkıcı etkisini Disk Dünya’nın devleri olan troller üzerinden ele alır. Böylece Pratchett bir kez daha fantezi edebiyat unsurlarıyla hicivi beraber kullanır. Detritus adlı bir trol, Ruby adlı başka bir trole âşık olur ve yanında getirdiği bir kaya parçasını Ruby’nin

alının ortasına vurur, çünkü bu trollerin geleneğine göre sevgiyi gösterme şeklidir. Ancak, Ruby'nin Detritus'a verdiği tepki artık onun bu geleneklere pek değer vermediğini gösterir niteliktedir:

'Seni aptal trol' diye bağırdı. 'Ne diye yaptın bunu? Sence ben dağdan inme cahil bir kız mıyım? Neden bunu doğru şekilde yapmadın? [...] Ruby 'Senin yaptığın tüm bu eski moda şeyler artık çok kültürsüz' diyerek burun kıvırdı. 'Bu işin modern şekli bu değil, ben artık trollere ilgi duymuyorum' diye ekledi. Bunun çok daha uygun yolları var, öncelikle bir kıza kur yapmalısın (1990:151).

Ruby hem kendi geleneğine ait olan ritüelleri hem de bu ritüelleri yaşatan kendi türünü 'dağdan inme, cahil, eski moda, kültürsüz ve modern değil' diyerek aşağılamaktadır. Bir başka deyişle, bir toplumda neyin zarif, moda, kültürlü ya da modern olduğuna artık medya karar vermektedir ve medyada gösterilen yeni akımlara göre davranmayan herhangi bir kimse Ruby'nin söylediği bütün olumsuz anlamlı sıfatlarla nitelendirilmektedir. Romanda medyanın Ruby üzerindeki etkisi şöyle ifade edilir: "Ruby Holy Wood'da birkaç hafta geçirdi ve eğer Holy Wood ona bir şey yaptıysa bu da onu değiştirmek oldu" (1990:152). Pratchett, medyanın insanlara dayattığı yeni modernlik algısı yüzünden onların kendi gelenek ve değerlerine nasıl yabancılaştıklarını göstermekte ve medyada gördüklerini sorgusuz sualsiz hayatlarına bir tabu gibi kabul eden insanları hicvetmektedir.

Pratchett ayrıca toplumdaki iki yüzlüğü de hicveder ve bunu da yine troller üzerinden örneklendirir. Ruby, Detritus'tan penceresinin altında şarkı söylemesini ve ona çiçek getirmesini ister ve Detritus bu isteklerin sebebini sorduğunda Ruby'nin tepkisinden bunu onun da bilmediği anlaşılır: "Ruby bir anlığına panikledi, aslında kendisi de neden yenilmeyen bir bitkinin bu kadar önemli olduğunu anlayamıyordu, ama tabii ki bunu itiraf etmeyecekti. 'Bilmemene şaşırılmamalı' diye sertçe cevap verdi" (1990:152). Pratchett insanları medyada gördüklerini sorgulamadan içselleştirdikleri ve kendilerine uygun bir yaşam şekli olup olmadığını düşünmeden gösterilen şeyleri kabul etme eğiliminde oldukları için hicvetmektedir. Bu konu aslında kapitalist endüstri ve tüketim toplumuyla da ilişkilendirilebilir; 'istesen de istemesen de çiçekleri almak zorundasın'. Pratchett toplumu ama özellikle de kapitalist toplumu bu açıdan eleştirmektedir. Dahası, Ruby'nin beklentileri Detritus'un yaşam şekline uymasa da, Detritus kendi düşünce tarzını değiştirmeye hazır olduğunu Ruby'ye söyler ve şöyle devam eder: "'Pekala' dedi. 'Ben, senin düşündüğün kadar kültürsüz değilim' diye ekledi. Ben de modern olacağım. Bekle ve gör'" (1990:152). Detritus'un sözleriyle Pratchett insanların düşünce yapısında böyle bir değişikliğin ne kadar hızlı ortaya çıktığını vurgular; Detritus başlarda kendi geleneklerine göre Ruby'ye yaklaşmıştı, ama şimdi 'kültürsüz' olmadığını ispat etmek için değişeceğini bildiriyor. Pratchett medyanın etkisi neticesinde kültürlere bağlı olarak yaşamamanın 'kültürsüz olmak' olarak görülmesini mizahi bir yolla hicvediyor. Detritus'un cevabından da anlaşılacağı üzere eğer kabul görmek istiyorsa kendisini değiştirmesi ve medya ile kapitalist endüstrinin tanımladığı yeni normlara ayak uydurması gerekmektedir.

Eşit Haklar isimli Disk Dünya romanında ise Pratchett erkek egemen toplumda kadınların yaşadıkları zorlukları ele almaktadır. Doğuştan gelen özellikleriyle sihirbaz olması gereken Esk, Disk Dünya'ya hâkim olan kadınlardan sihirbaz olmaz ancak cadı olur inancı sebebiyle türlü engeller ile karşılaşır ve bu zorluklar karşısında ona yardım eden ise bir diğer kadın Cadı Weatherwax'dır. Romanda kadınların sihirbaz olmasının engellenmesi metaforik

olarak okunduğunda onların gerçek hayatta mahrum bırakıldıkları herhangi bir alan olarak nitelendirilebilir. İki kadın karakter romanın sonunda ulaştıkları başarıları ve kendilerini bu başarıya götüren ısrarları ile okuyuculara ilham vermektedirler. Pratchett erkek egemen yapıları ve kurumsal cinsiyetçiliğin erkekler tarafından kontrol edildiği toplum yapısını eleştirmektedir. Esk'in alınmadığı ve genç sihirbazların eğitim gördüğü Görünmeyen Üniversite'nin Rektörü Treatle ile Esk'in arasında geçen diyalog, Pratchett'in eleştirdiği bakış açısını göstermektedir.

Esk'in ses tonundaki keskinliği fark etmeyen Treatle 'Kadınlara çok büyük saygı duyarım' dedi. 'Onları eşi benzeri yoktur özellikle de eee şey...'
'Doğum yapmak ve benzeri konularda falan mı?'
Sihirbaz 'evet evet, kesinlikle' diye cömertçe onayladı bu düşünceyi (1987:109).

Pratchett'in eleştirdiği nokta kadınların anne ya da eş olup ev işlerini yapmak, erkeklere hizmet etmek ve doğum yapmak gibi yalnızca erkeklerle ilişkilendirilebilecek özellikleri neticesinde saygı görmeleridir. Ayrıca Treatle'in yarım kalan cümlesinden de anlaşılacağı üzere o da kadınlara saygı duymak için başka bir sebep düşünemez. Kadın tek başınayken 'eksik' olarak görülür ve ancak erkeklerle olan ilişkisi ona düşük de olsa toplumda bir statü kazanma imkanı tanır. Pratchett roman boyunca bu bakış açısını eleştirir ve romanın sonunda da Esk'in sihirbaz olarak kabul edilmesi toplumdaki bu kısır bakış açısının yanlışlığını gösterir. Esk'in başarısıyla Pratchett eşit haklar verildiğinde kadınların da toplumun her kademesinde erkeklerle eşit derecede başarılı olabileceğini göstermektedir.

Ayrıca, Pratchett'in hicivlerini daha iyi anlamak için sadece yazdıklarına bakmak yeterli olmayabilir, onun metin içine gizlediği imalarını da göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır. Yazar, *Eşit Haklar* romanında Esk'in ailesiyle ilgili bilgi verirken Esk'in babasının ve iki erkek kardeşinin adını da söyler ancak Esk'in annesine ait herhangi özel bir bilgi verilmez, diğer aile üyelerinin aksine romanda anneye ayrılan özel bir bölüm yoktur. Sadece evde annesinin de olduğu bilgisi verilir. Weatherwax Esk'in geleceğiyle ilgili karar verirken eve gelip yalnızca babasıyla konuşur ve ondan izin alır, bu görüşmede de anneye söz hakkı verilmez, yani kimse kızının geleceği hakkında annenin fikrini sormaz. Kadının sessizce itaat etmesi erkek egemen toplumda kendinden beklenenler arasındadır, bu yüzden Esk'in annesinin bu kadar pasif olarak resmedilmesi Pratchett'in dolaylı bir eleştirisi olarak alınabilir. Dahası anneye biçilen bu edilgen rolü fark edememek okuyucuların da gerçek dünyalarında erkek egemen toplumun zihniyetini ne kadar içselleştirdiklerini göstermektedir.

Pratchett *Mort* adlı Disk Dünya romanında toplum ve siyasete ilişkin çok sayıda eleştiride bulunur. Bu romanda Ölüm bir karakter olarak okuyucunun karşısına çıkar ve roman boyunca onun söylediklerinin tamamı büyük harflerle yazılır. Ölüm'ün görevi ise sanılanın aksine insanları öldürmek değil, ölüm vakti gelenlerin ruhlarını toplamak ve sonsuz çöle onları bırakmaktır, çölde onlara ne olacağı ise nasıl bir hayat sürdüklerine bağlıdır. Yanına Mort isimli bir genci çırak olarak alan Ölüm, ona işlerin nasıl yaptığını anlatırken şöyle söyler: "KRALLAR DAİMA SORUN ÇIKARIRLAR, HAYATA TUTUNMAK DAHA FAZLA KALMAK İSTERLER. SIRADAN BİR KÖYLÜ İSE ÖLMEME CAN ATAR" (1996b:51). Eski çağlardaki kral-köylü kavramı modern kapitalist toplumunda zengin-fakir ya da alt sınıf-üst sınıf ayrımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Pratchett Ölüm'ün sözleriyle toplumdaki fırsat eşitsizliğini hicvetmektedir. Toplumda üst sınıftan olan insanlar hayatlarını rahat içinde geçirebilecekleri imkanlara sahip oldukları için bu rahattan mahrum kalmayı istemezler. Bununla birlikte

toplumun alt sınıfından bir kimse için hayat eğer iş bulabilirse uzun saatler çalışıp zorlu işler yapmaktan ama yine de her türlü geçim sıkıntısıyla baş etmekten ibarettir. Böyle bir hayata sahip birinin ölümden çekinmesi için bir nedeni yoktur, çünkü bulunduğu hayatı mutsuzluklar ve türlü zorluklar ile geçmektedir. Pratchett yüzyıllardır süre gelen bu sorunlu konuyu –fırsat ve gelir eşitsizliği- bir karakter olarak okuyucularına sunduğu Ölüm’ün bakış açısından kendi yarattığı Disk Dünya evreninde ele alarak onlara üzerinde düşünmeleri için daha rahat bir ortam sunmaktadır.

3. SONUÇ

Bugün dünyamızı dolduran eşitsizlikler, sosyal, siyasi, ekonomik bozulmalar ve adaletsizlikler göz önüne alındığında, fantezi edebiyatı ilk bakışta tüm bu olumsuzluklardan kaçılacak bir alan olarak görülebilir. Ancak, fantezi edebiyatı gerçek dünyanın aynası olarak sunduğu ikincil/alternatif bir dünya sayesinde tüm bu olumsuzluklar ile başa çıkmak için insanlara ihtiyaç duydukları alanı yaratmaktadır. Fantezi edebiyatın başarılı örneklerini barındıran Disk Dünya Serisi’nden seçilen çeşitli romanlar aracılığıyla Pratchett’in toplumu ilgilendiren konulara nasıl yaklaştığı yapılan alıntılar ve açıklamalar ile ifade edilmeye çalışılmıştır.

Pratchett’in fantezi edebiyatı unsurlarını, mizahı ve hicvi bir arada kullanmasından oluşan kendine has edebi üslubu romanlarının salt sosyal ya da siyasi eleştiri kitapları olarak addedilmesinin önüne geçmektedir. Pratchett bir yandan okuyucularını romanlarında ele aldığı ciddi sorunları sorgulamaya sevk ederken, diğer yandan da onlara keyif alabilecekleri bir fantezi edebiyatı romanı sunmaktadır. Pratchett’in Disk Dünya Serisi, ona gerçek dünyayı farklı bir perspektiften göstermek için okuyucularını kendi yarattığı alternatif dünyaya davet etme fırsatı vermektedir. Gerçek dünyayla ilgili birçok ciddi konu Disk Dünya Serisi’nde ele alınmakta ve hicvedilmektedir. Pratchett yukarıda bahsi geçen olumsuzluklar karşısında memnuniyetsizliğini ortaya koymak için doğrudan yakıcı bir eleştiri yerine hicvi tercih etmektedir. İnsanlar gerçek dünyada var olan olumsuzluklara o kadar çok alışmışlardır ki, onları fark etmek ve çözüm yolları aramak için başka bir dünyadan onlara bakmak gerekebilir ve Pratchett Disk Dünya romanları sayesinde insanlara bu fırsatı sunar.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALASTAIR, F. (1982). *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford University Press, Oxford.
- BUTLER, A. (2001). *The Pocket Essential: Terry Pratchett, Cox and Wyman*, Great Britain.
- FEINBERG, L. (1967). *Introduction to Satire*, Iowa State University Press, Ames.
- GRIFFIN, D. (2007). "Dryden and Restoration Satire", (Ed.) QUINTERO, R., *A Companion to Satire* Oxford: Blackwell Publishing, New Jersey.
- HABERKORN, G. (2018). "Seriously Relevant: Parody, Pastiche and Satire in Terry Pratchett's Discworld Novels", (Ed.) RANA M., *Terry Pratchett's Narrative Worlds* MacMillian, United Kingdom.
- HANES, S. (2007). "Parody". (Ed.) BUTLER A., *An Unofficial Companion to the Novels of Terry Pratchett*, Greenwood World Publishing, Oxford.
- HIGHET, G. (1962). *Anatomy of Satire*. Princeton University Press, Princeton.
- KERNAN, A. (1962). *Modern Satire*, Harcourt Brace & World, USA.
- KNIGHT, C. A. (2004). *The Literature of Satire*, Cambridge University Press, New York.
- MATHEWS, R. (2011). *Fantasy: The Liberation of Imagination*, Routledge, USA.
- MARTIN, P. (2009). *A Guide to Fantasy Literature*, Crickhollow Books, USA.
- MATZ, A. (2010). *Satire in an Age of Realism*, Cambridge University Press, New York.
- RAYMENT, A. (2014). *Fantasy, Politics, Postmodernity: Pratchett, Pullman Miéville and Stories of the Eye*, Rodopi, New York.
- PRATCHETT, T. (2014). *A Slip of the Keyboard*, Doubleday, London.
- PRATCHETT, T. (2001). *Guards! Guards!*. Harper Coolins Ebooks.
- PRATCHETT, T. (1997). *Interesting Times: A Discworld Novel*, Corgi Books, London.
- PRATCHETT, T. (1996a). *Pyramids: A Discworld Novel*, Corgi Books, London.
- PRATCHETT, T. (1996b). *Mort: A Discworld Novel*, Corgi Books, London.
- PRATCHETT, T. (1990). *Moving Pictures: A Discworld Novel*, Corgi Books, London.
- PRATCHETT, T. (1987). *Equal Rites: A Discworld Novel*, Corgi Books, London.

EXTENDED SUMMARY

Fantasy literature has gained much popularity especially after the second half of the twentieth century. Accordingly, the increase in the number of readers sparked off literary studies in this genre. British fantasy writer Terry Pratchett, whose works are regarded as satirical fantasy, is among the most famous and successful literature figures of the 21st century. Before his Discworld series, Pratchett wrote some other books for children but there is no doubt that his Discworld series consisting of forty-one novels made him an outstanding fantasy writer. Unlike other successful fantasy writers such as J.R.R. Tolkien, C.S. Lewis, J.K. Rowling or George R.R. Martin, Pratchett deals with contemporary social and political issues in his Discworld series. Pratchett's novels prove that contrary to general belief, writers of fantasy literature do not only focus on trivial or child-like subjects. Dealing with serious issues in an alternate world gives writers more freedom and comfort to share their views with the readers.

Pratchett skillfully blends elements of fantasy such as dragons, wizards, elves, witches and satire in order to direct his criticism to the real world. All the Discworld novels set in the Discworld universe. The Discworld is a flat world that goes through space on the backs of four giant elephants that stand themselves on the back of the Great A'tuin, a world turtle. Pratchett uses his fictitious world in order to hold up a distorting mirror to the real world.

Literature is regarded as the reflection of life and writers both try to understand and criticize the follies of society via their works. In the hand of writers, satire is the most commonly used tool to criticize the vices or follies in a society. The aim of this paper is to scrutinize the way Pratchett satirizes the social and political topics of the real world in his Discworld universe by using the elements of fantasy and to provide a general perspective regarding the Discworld Series. To this end, selected novels from the Discworld series; *Guards! Guards!*, *Interesting Times*, *Pyramids*, *Mort*, *Moving Pictures* and *Equal Rites* were referred. The dialogues between the characters were analyzed in depth in order to reveal Pratchett's satirical purposes. As a result of the analyses it was concluded that irony is an inevitable part of Pratchett's satire. Further, the writer satirizes a wide range of contemporary issues such as exploitation of belief for the sake of politics, political revolution and anti-revolution, government agencies, media of all sorts, gender inequality and social classes in a society through his Discworld novels. Pratchett both presents an enjoyable fantasy novel to his readers and through his novels he also encourages them to question their lives with a critical point of view.

ⁱ Bu çalışmadaki bütün çeviriler, makale yazarı tarafından yapılmıştır.